

Renata Król-Mazur

Świadkowie Jehowy jako najbardziej zwalczana sekta w Armenii

Niniejszy tekst omawia kwestie zwalczania Świadków Jehowy przez władze Republiki Armenii oraz przez posiadającego status Kościoła narodowego Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego (OKA). Są oni postrzegani w Armenii jako „szczególnie negatywna sekta”. Władze Republiki wielokrotnie odmawiały im pozwolenia na rejestrację, a po jej uzyskaniu nadal czynią wiele przeszkód, uniemożliwiają swobodne praktykowanie wiary. Autorka chce pokazać, że w Armenii społeczeństwo nadal przejawia negatywne nastawienie do wszystkich mniejszości religijnych, co jest wyrazem ogólnie pojmowanego „strachu przed obcymi”. Nastroje społeczne wyraźnie pokazują, że Ormianie traktują różnorodność religijną jako zagrożenie dla jedności etnicznej. Kwestia mniejszości religijnych wykorzystywana jest też w walce politycznej. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie – jakie są przyczyny tego, iż mimo tak niesprzyjających warunków panujących w Armenii, Świadkowie Jehowy w coraz szybszym tempie zyskują coraz więcej wyznawców?

Armenia jest od ponad szesnastu wieków krajem ortodoksyjnie chrześcijańskim. Kościół Ormiański od średniowiecza rozwijał szczególne poczucie odrębności religijnej poprzez język, własną tradycję oraz szereg mitów narodowo-religijnych. Tożsamość narodowa Ormian jest mocno związana z chrześcijaństwem i odrębnymi strukturami kościelnymi¹. Armenię można śmiało określić jako kraj, w którym to, co religijne, jest sprowadzane do wymiaru narodowego, a to,

¹ Zob.: K. Siekierski, *Ormiański Kościół Apostolski – od wielkiej przeszłości do trudnej teraźniejszości*, „Społeczeństwo i Polityka” 2008, nr 1, s. 27-45; idem, *Współczesny dyskurs Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego*, „Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies” 2007, nr 15, s. 241-257; idem, *One Nation, One Faith, One Church: The Armenian Apostolic Church, and the Ethno-Religion in Post-Soviet Armenia*, [w:] *Armenian Christianity Today. Identity politics and Popular Practice*, A. Agadjanian (red.), Surrey 2014, s. 15-41; idem, *Religious and National Identities in Post-Soviet Armenia*, [w:] *Religions and Identities in Transistion*, I. Borowik, M. Zawila (red.), Kraków 2010, s. 149-162; L. Abrahamian, *Armenian Identity in a Changing World*, Costa Mesa 2006; V. Guroian, *Religion and Armenian National Identity: Nacionalism Old and New*, „Occasional Papers on Religion in Eastern Europe” 1994, vol. 14, no. 2, <http://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1841&context=ree> (15 IX 2015).

co narodowe nabiera cech sakralnych. Wpływa na to historia tego kraju. Przywiązanie do chrześcijaństwa pozwoliło Ormianom przetrwać jako naród. Opór religijny Ormian wobec najeźdźców – innowierców (zaroastrycjzycy, muzułmanie), pokrywał się z oporem narodowym. Ormiański Kościół Apostolski² przez wiele wieków był silną instytucją o charakterze narodowym. Po utracie państwowości przez Armenię spełniał, równoległe do posługi religijnej, konkretne funkcje polityczno-społeczne: kultywował pamięć narodową, stał na straży rodzimej tradycji i kultury. Długa tradycja autokefalii i wynikające z autonomicznego rozwoju różnice wytworzyły specyficzne poczucie przywiązania do Kościoła, któremu dawano wyraz sprzeciwiając się podporządkowaniu swojego Kościoła czy to Cerkwi Rosyjskiej, Imperium Rosyjskiemu, czy władzy sowieckiej. W okresie radzieckim OKA doświadczył identycznych represji jak inne kościoły³.

Swoją kulturową rolę w historii Armenii tamtejszy Kościół zaczął podkreślać z całą mocą w czasie odwilży związanej z pierestrojką Gorbaczowa. Formą manifestacji tożsamości narodowej stało się w tym czasie stawanie w obronie Kościoła. W Armenii już od lat 70. wśród wysuwanych przez Ormian trzech głównych narodowych postulatów znalazł się nurt walczący o wyzwolenie OKA spod jarzma sowieckiego⁴. Niezwykle silne zaakcentowanie roli Kościoła narodowego było protestem przeciwko ateistycznemu komunizmowi i prześladowaniom, jakich zarówno Kościół, jak i naród ormiański doznał od Imperium Rosyjskiego i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR).

Po upadku komunistycznego imperium i powstaniu Republiki Armeńskiej (Hajkakan Hanrapetutjun) ze stolicą w Erywaniu⁵, Kościół uzyskał swobodę działania i z przedmiotu stał się podmiotem. Uchwalona 17 VI 1991 r. ustawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych⁶ stanowi najlepsze zobrazowanie siły powiązania etniczności z religią u narodu ormiańskiego, bowiem zakłada

² Używana jest również nazwa Kościół Gregoriański – od patrona Armenii św. Grzegorza Oświeciciela.

³ Na temat sytuacji Kościoła w Armenii w czasach radzieckich zob.: F. Corley, *The Armenian Church Under the Soviet Regime*, „Religion, State & Society” 1996, vol. 24, no. 1, pp. 9-53; idem, *The Armenian Church Under the Soviet Regime*, „Religion, State & Society” 1996, vol. 24, no. 4, pp. 289-343; idem, *The Armenian Church Under the Soviet Regime*, „Religion, State & Society” 1998, vol. 26, no. 3/4, pp. 291-355; R. Król-Mazur, *Kościół i religia w postradzieckiej Armenii*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, t. 2: *Wspólnota Niepodległych Państw*, M. Smoleń, M. Lubina (red.), Kraków 2011, s. 271-289; K. Siekierski, *Księża i komisarze – Ormiański Kościół Apostolski w czasach władzy radzieckiej*, [w:] *Konflikty na Kaukazie Południowym*, P. Adamczewski (red.), Poznań 2010, s. 17-30.

⁴ K. Siekierski, *Księża i komisarze...*, s. 31-35; A. Ter-Minasjan, L. Grigorian, *Ormianie w ZSRR 1979-1989*, przeł. J. Szokalski, L. Ter-Oganjan, Warszawa 1990, s. 20.

⁵ Taką nazwę stolicy Armenii przyjęła Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych Poza Granicze Polski, zob. *Nazwy państw świata, ich stolic i mieszkańców*, Warszawa 2006, s. 5.

⁶ *Закон Республики Армения о свободе совести и религиозных организациях*, 17 VI 1991, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2041&lang=rus> (28 III 2016).

przyznanie obywatelstwa Republiki Armenii osobie wybranej na urząd katolikos Kościoła ormiańskiego (art. 22). Ustawa bierze w ochronę OKA. W art. 17 ustawodawca zapewnił, że Ormiański Kościół Apostolski, który działa także poza granicami Republiki Armenii, znajduje się pod ochroną państwa w ramach prawa międzynarodowego. W preambule wymienionej ustawy OKA jest uznany za Kościół narodowy oraz za ważną instytucję kształtującą życie duchowe i przechowującą pamięć narodową. Art. 8 ustawy wyznaniowej wprowadza na całym terytorium państwa zakaz prozelityzmu, z zaznaczeniem w art. 17, że kategorii „prozelityzmu” nie stosuje się wobec „tradycyjnej działalności” Kościoła ormiańskiego⁷. Nowelizacja ustawy z 2009 r. podkreśliła rolę Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego jako religii państwowej Armenii⁸. Również w 2009 r. zapowiedziano zaostrzenie ustawy wyznaniowej. Na wniosek Ministerstwa Sprawiedliwości Armenii w sierpniu 2011 r. złożono poprawki do ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych, które miały na celu wprowadzenie odpowiedzialności karnej za przymusowe zaangażowanie ludzi w nietradycyjnych religijnych organizacjach – w szczególności wymierzone były przeciwko grupom i „sektom”⁹, zdefiniowano także pojęcie „łowców dusz”¹⁰. Nie zostały one przyjęte przez Zgromadzenie Narodowe Armenii, a Komisja Wenecka uznała, że naruszyłyby prawa człowieka¹¹.

Po 1991 r. w Armenii nastąpił nagły, powszechny, ale zarazem powierzchowny „powrót” do wiary a instytucje religijne przeszły z pozycji politycznego podporządkowania do politycznej współpracy z władzami¹².

Konstytucja Armenii uchwalona 5 VII 1995 r., w art. 26 gwarantuje swoim obywatelom „wolność myśli, sumienia i wyznania”. Przy czym obejmuje to także zmianę wyznania, wyrażanie swoich przekonań religijnych poprzez modlitwę, uczestnictwo w uroczystościach kościelnych i obrzędach religijnych. Jednak

⁷ *Ibidem*; A. Curanović, *Rosyjsko-kaukaskie sąsiedztwo w kontekście stosunków międzywyznaniowych*, [w:] *Kaukaz w stosunkach międzynarodowych. Przeszość, teraźniejszość, przyszłość*, P. Olszewski, K. Borkowski (red.), Piotrków Trybunalski 2008, s. 381.

⁸ *Парламент Армении принял новый закон „О свободе совести и религиозных организациях”*, 20 III 2009, <http://www.sedmitza.ru/text/619096.html> (28 III 2016); *Парламент Армении принял поправки в закон „О свободе совести и религиозных организациях”*, <http://www.patriarchia.ru/db/text/592538.html> (18 IV 2016).

⁹ Szacuje się, że na świecie jest ponad 100 mln wyznawców różnych sekt, które stanowią ok. 22% ludności świata. M. Mancewicz, *Rozważania terminologiczne nad pojęciem sekta*, [w:] *Sekty jako zagrożenie i wyzwanie XXI wieku*, D. Grzesiak-Witek, P. Witek (red.), Stalowa Wola-Sandomierz 2010, s. 13.

¹⁰ A. Мартиросян, *В Армении обнародованы поправки к закону „О свободе совести и религиозных организациях”*, 26 VIII 2011, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/191478/> (1 III 2016).

¹¹ *В Армении обеспокоены нарастающей активностью сект*, 12 V 2012, <http://www.pravoslavie.ru/53478.html> (16 VI 2016).

¹² R. Król-Mazur, *op.cit.*, s. 278.

prawo do wolności religijnej może zostać zawieszona, jeśli będzie to niezbędne dla ochrony bezpieczeństwa państwowego (porządku publicznego), zdrowia i moralności społecznej, ochrony praw i wolności innych osób. Zabroniona jest jakakolwiek dyskryminacja ze względu na rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne, język, religię lub światopogląd (art. 14.1). W ustawie zasadniczej tego kraju nie ma zapisu o rozdziale państwa i religii¹³. Dopiero w 2005 r. przyjęto w poprawce do konstytucji art. 8.1 w którym stwierdza się, że Kościół powinien być oddzielony od państwa, jak i że „Republika Armenii uznaje szczególną historyczną misję Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego jako Kościoła narodowego, w życiu duchowym, rozwoju narodowej kultury i zachowaniu tożsamości narodowej narodu Armenii”. W artykule tym zagwarantowano swobodę wszystkich organizacji religijnych oraz umożliwiono prawną regulację stosunków pomiędzy państwem a Ormiańskim Kościołem Apostolskim¹⁴.

Ustawa o relacjach między Republiką Armenii a Ormiańskim Kościołem Apostolskim została przyjęta w 2007 r.¹⁵. Oprócz powtórzenia zapisu w konstytucji o szczególnym znaczeniu misji Kościoła dla narodu ormiańskiego, uznano samorządność jego w hierarchicznej strukturze. Konstytucja Armenii deklaruje zasadę rozdziału organizacji religijnych od instytucji państwowych. W ustawie z 2007 r. władze kościelne otrzymały szereg przywilejów, które nie są dostępne dla innych grup religijnych¹⁶. Państwo uznaje małżeństwa zawarte w OKA, jak również uzyskane w nim rozwody. Państwo jest zobowiązane do wsparcia finansowego instytucji kościelnych o charakterze kulturalnym (art. 7) i ochrony Kościoła w krajach jego działalności (art. 13). OKA został zwolniony z płacenia podatków od produkcji i sprzedaży przedmiotów sakralnych (art. 11, ust. 2). Z podatku są również zwolnione dary i prezenty, które otrzymuje OKA. On też ma prawo do organizowania zbiorów publicznych (art. 11)¹⁷. Potwierdza to jedną z tez stawianych przez niektórych badaczy historii Kościoła Gregoriańskiego, że dzięki istnieniu od wieków na tym terenie wzorca ścisłego powiązania przynależ-

¹³ T. J. Szyszak, *Wolność religijna w konstytucjach i ustawach wyznaniowych państw postradzieckich*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 235-237, 239. Autor jednak korzystał z rosyjskojęzycznego opracowania, w którym omyłkowo przypisano zapisy nie do tych artykułów konstytucji. Pełne, prawidłowe informacje na ten temat zob.: P. Nieczuja-Ostrowski, *Religia w polityce w państwach Kaukazu Południowego*, [w:] *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, T. Stępniewski (red.), Lublin-Warszawa 2013, s. 288; zob.: *The Constitution of the Republic of Armenia*, <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng> (11 XI 2015).

¹⁴ P. Nieczuja-Ostrowski, *Religia w polityce...*, s. 288.

¹⁵ *The Law of the Republic of Armenia Regarding the Relationship Between the Republic of Armenia and the Holy Apostolic Armenian Church*, <http://www.armenianchurch.org/index.jsp?sid=3&nid=724&y=2007&m=4&d=5&lng=en> (15 XI 2015).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*; P. Nieczuja-Ostrowski, *Religia w polityce...*, s. 288.

ności etniczno-narodowej i konfesyjnej, możemy mówić, iż w Armenii mamy do czynienia z pojęciem „religijnego nacjonalizmu”¹⁸. Władze państwowe wspierają w miarę możliwości proces odradzania się OKA.

Rola OKA jako kościoła narodowego została również uwzględniona w strategii bezpieczeństwa Republiki Armenii z 2007 r. Znajduje się tam zapis mówiący o ważnej, dziejowej misji OKA na rzecz integracji narodu i jego wkładzie w rozwój narodu ormiańskiego¹⁹.

Armenia jest państwem homogenicznym pod względem etnicznym i wyznaniowym. Aż 98% trzymilionowej ludności stanowią etniczni Ormianie, z których w 2010 r. aż 90% uważało się za wiernych OKA. Trzy lata później już 94% respondentów potwierdziło swoją przynależność do OKA²⁰. Pozostałe mniejszości wyznaniowe (według danych z 2007 r.) to katolicy (uwzględniając ormiańskich unitów – 120 tys.), Jezydzi (40 tys.), Świadkowie Jehowy (8750), Molokanie (5000), Mormoni (2000), Adwentyści (950), Zielonoświątkowcy (700), Żydzi (600), Bahai (200)²¹. Najszybciej przybywa Świadców Jehowy – według danych z 2013 r. było ich 11 076, a rok później już 11 500²². Należy jednak brać pod uwagę fakt, że te dane pochodzą ze statystyk prowadzonych przez samych Świadców Jehowy, a więc uwzględniają tylko te osoby, które prowadzą aktywną działalność misyjną. Gdyby brać pod uwagę wszystkie osoby zainteresowane ich działalnością i uczestniczące w spotkaniach, to liczba ta mogłaby być trzykrotnie większa²³.

Duchową próżnię, jaka powstała po upadku ZSRR, zaczęły wypełniać różnego rodzaju kościoły, grupy wyznaniowe oraz propozycje spod znaku *New Age*²⁴. Wraz ze swobodą religijną i pojawieniem się konkurencyjnych grup wyznaniowych ujawniła się w społeczeństwie ormiańskim silna ksenofobia. Ma to swoje uzasadnienie w powszechnym w Armenii przekonaniu o „wrodzonej chrześcijańskości Ormian”²⁵. Kościół szerzy wzorzec: „Być Ormianinem, to być chrześcijaninem, a to oznacza być wiernym Ormiańskiemu Kościołowi Apostolskiemu”²⁶.

¹⁸ K. Siekierski, *Religia i nacjonalizm w regionie Kaukazu Południowego*, [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, K. Iwańczuk, T. Kapuśniak (red.), Lublin 2008, s. 38.

¹⁹ *Republic of Armenia National Security Strategy (approved at the session of National Security Council at the RA President office on 26 January 2007)*, http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrineeng.pdf (14 VI 2016).

²⁰ *Caucasus Barometer 2013 regional dataset*, <http://caucasusbarometer.org/en/cb2013am/REL-GION/> (1 III 2016).

²¹ A. Curanović, *op.cit.*, s. 380.

²² *Caucasus Barometer 2013...; Jehovah's Witnesses and Armenia: Part 1*, 23 I 2016, <http://www.acoya.org/language/en/religion/jehovahs-witnesses-and-armenia-part-1/> (18 IV 2016).

²³ *Jehovah's Witnesses and Armenia...*

²⁴ O fenomenie rozprzestrzeniania się ich po rozpadzie ZSRR pisze G. Górny, *Nowe kultury i sekty w świecie postsowieckim*, „Teologia Polityczna” 2004/2005, s. 50-56.

²⁵ Cyt. za: K. Siekierski, *Współczesny dyskurs...*, s. 251.

²⁶ *Ibidem*, s. 252.

W Armenii, jako „szczególnie negatywna sekta”²⁷ postrzegani są Świadkowie Jehowy²⁸, którzy przez odmawianie służby wojskowej ze względu na sprzeciw sumienia²⁹ (wobec dylematu bezpieczeństwa, związanego szczególnie z nieuregulowanym konfliktem w Górskim Karabachu), traktowani są jako zdrajcy narodowi. Świadkowie Jehowy nauczą, że służba wojskowa godna jest potępienia, ponieważ sprzeciwia się nakazom Pisma Świętego. Całkowity zakaz służby wojskowej centrala o nazwie Biblijne i Traktatowe Towarzystwo Strażnicy z Pensylwanii wydała w 1952 r., wprowadzając karę wykluczenia z organizacji za wstąpienie do armii danego kraju. Krytycznie też nastawiona jest do wszelkich form służby zastępczej³⁰. Świadkowie Jehowy zarzucają też Kościołom chrześcijańskim, że nie są w stanie powstrzymać wojen nawet między swoimi wiernymi. Piętnują angażowanie się duchownych po stronach konfliktu³¹.

Prawo do sprzeciwu sumienia wobec służby wojskowej i odbywania jej w postaci cywilnej służby alternatywnej zyskało uznanie organizacji międzynarodowych – rezolucja Komisji Praw Człowieka ONZ z 1987 r. i rezolucja Parlamentu Europejskiego z 1989 r. W 1987 r. Komitet Ministrów Rady Europy wydał w kwestii sprzeciwu sumienia wobec przymusu służby wojskowej zalecenia dla państw członkowskich Rady Europy. Ustanawiają one zespół „zasad i reguł”, które stanowiąc powinny odniesienia dla rozwiązań legislacyjnych przyjmowanych w państwach członkowskich³². Armenia wstępując do Rady Europy w 2001 r., zobowiązała się do wprowadzenia w ciągu trzech lat od akcesji, zgodnego z europejskimi

²⁷ Pojęcie sekty jest trudno zdefiniować – można je rozpatrywać wielopłaszczyznowo, w aspekcie: socjologicznym, teologicznym, etymologicznym, religioznawczym, etnologicznym, antropologiczno-kulturowym. Według *Słownika Teologicznego* sekta, to grupa religijna wyodrębniona z danej religii lub związek wyznaniowy, który oderwał się od jakiegoś Kościoła i przyjął własne zasady organizacyjne. W. Łydka, *Sekty*, [w:] *Słownik Teologiczny*, A. Zuberbier (red.), Katowice 1989, s. 234.

²⁸ Swoimi korzeniami sięgają do ruchu Badaczy Pisma Świętego. Założycielem Świadków Jehowy był Charles Taze Russell. Centrala Świadków Jehowy znajduje się w Brooklynie (Nowy Jork), skąd na cały świat płyną zarządzenia i wskazówki dotyczące pracy misyjnej. Doktryna Świadków Jehowy pokazuje, że nie można ich zaliczyć do wspólnot chrześcijańskich. Posiadają doskonale zorganizowaną strukturę zrzeczenia. Szerzej na temat historii, doktryny i działalności zob.: M. Walter, *Świat religii i sekt*, Warszawa 2004, s. 95-208.

²⁹ Jest związany z pojęciem wolności sumienia, o którym mówi się w kontekście wolności religii – to zaś jest chronione we wszystkich dokumentach i aktach prawa międzynarodowego, poświęconych ochronie praw człowieka.

³⁰ P. Waligóra, *Wizja państwa w nauce Świadków Jehowy*, Kraków 2009, s. 52, 56-57.

³¹ O pokojowych przekonaniach Świadków Jehowy i uzasadnieniu odmowy służby wojskowej więcej pisze W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i naśladowcy*, Warszawa 2000, s. 84-99.

³² *Recommendation No. R (87) 8 of the Committee of Ministers to member states regarding conscientious objection to compulsory military service*, [w:] *Conscientious objection to compulsory military service. Recommendation No. R (87) 8 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 9 April 1987 and Explanatory report*, Directorate of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg 1987.

standardami, prawa dotyczącego odmowy odbycia służby wojskowej ze względu na swoje przekonania, jak również ułaskawienia skazanych na więzienie lub pracę w batalionach dyscyplinarnych, pozwalając im na wybór nieuzbrojonej, wojskowej służby albo cywilnej pracy w chwili, gdy prawo wejdzie w życie³³.

W doktrynie Świadków Jehowy znajdziemy wiele powodów negatywnego stanowiska wobec nich. Świadkowie Jehowy kontestują władzę na różnych płaszczyznach, tłumacząc to tym, że wszystkie państwa są według nich dziełem Szatana. Nie tylko nie respektują zorganizowanych struktur państwowych, ale odmawiają również uczestnictwa w ceremoniach państwowych. Odmawiają oddawania honorów fladze jakiegokolwiek państwa. Zasadniczo nie uczestniczą w jakichkolwiek wyborach (w ostatnim czasie decyzję co do tego Centrala z Brooklynu pozostawiła ich sumieniu), oraz odmawiają przyjęcia jakichkolwiek funkcji społecznych. Uważają za bałwochwalstwo upamiętnianie rocznicy związanej np. ze świętem niepodległości, upamiętnianiem poległych na wojnie, czy organizowanie akademii na cześć bohaterów narodowych. Świadkowie Jehowy określają siebie, jako „cudzoziemców w swoim kraju” i dlatego deklarują się jako neutralni politycznie. Jednak praktyka pokazuje, że raz krytykują, a raz popierają określone systemy polityczne. Mimo iż z założenia odrzucają instytucje państwowe, to chętnie korzystają z ich pomocy, zwłaszcza jeśli mogą im przynieść pomoc lub rozgłos. Zwłaszcza jeśli czują się zagrożeni, to zwracają się do odpowiednich organizacji lub urzędów, domagając się swoich praw³⁴. Ormianom nie podoba się to, że Świadkowie Jehowy uważając państwo za produkt szatana, jednocześnie domagają się pracy w instytucjach publicznych. Szczególnie zaś razi ich to, że nie obchodzą świąt narodowych, które przecież dla każdego Ormianina są niezwykle ważne.

Świadkowie Jehowy rozpoczęli swoją działalność (najpierw nielegalną) w Armenii już w 1975 r.³⁵. Ale dopiero w ciężkich dla Ormian czasach po trzęsieniu ziemi w Armenii w 1988 r., kiedy wiele osób przeżywało osobiste tragedie, zaczęli zyskiwać coraz większą popularność³⁶. Po powstaniu niepodległej Republiki Armenii sprzyjającymi dla nich okolicznościami, pozwalającymi na pozyskiwanie coraz większej ilości współwyznawców, były trudności gospodarcze i bezrobocie, z jakimi to państwo boryka się do dziś. Transformacja ustrojowa

³³ *Europejski Trybunał Praw Człowieka potwierdza prawo do odmowy odbycia służby wojskowej ze względu na swoje przekonania*, 7 VII 2011, <https://amnesty.org/pl/europejski-trybuna%C5%82-praw-cz%C5%82owieka-potwierdza-prawo-do-odmowy-odbycia-s%C5%82u%C5%BCby-wojskowej-ze-wzgl%C4%99du-na-swoje-przekonania/> (16 VI 2016).

³⁴ P. Waligóra, *op.cit.*, s. 37-52; Z. Marzec, *Metody, działania i przyczyny sukcesów Świadków Jehowy*, Kraków 2008, s. 124-125.

³⁵ *Armenia. For of the freedom of conscience and religion: violations of the rights of Jehovah's Witnesses*, 16 I 2008, s. 3.

³⁶ *В Армении обеспокоены нарастающей активностью сект*, 12 V 2012, <http://www.pravoslavie.ru/53478.html> (16 VI 2016).

po 1991 r. pozwoliła im na rozpoczęcie starań o rejestrację prawną związku wyznaniowego. W 1995 r. władze Republiki Armenii po raz pierwszy odmówiły im tego³⁷. Działalność ich stała się przedmiotem szczególnych ataków OKA, który kilkunastokrotnie popierał odrzucenie wniosku o rejestrację Świadków Jehowy³⁸. Władze Republiki odmawiały im rejestracji 15-krotnie³⁹. Związek został uznany przez Ministerstwo Sprawiedliwości Armenii dopiero 13 X 2004 r., po wielu latach nacisków wywieranych na rząd tego kraju przez międzynarodowe organizacje praw człowieka i Radę Europy⁴⁰. Decyzja ta spotkała się z bardzo szybką reakcją ze strony OKA, który poprosił rząd Armenii, aby zmienił decyzję dotyczącą zalegalizowania Świadków Jehowy w tym kraju. Gdy państwo angażuje się w reglamentowanie i zwalczanie pewnych organizacji religijnych (odmowa wpisu do rejestru, utrudnianie funkcjonowania organizacji) gwałci tym samym wolność religijną swych obywateli. Tym samym *de facto* traci walor państwa prawnego.

Z raportów Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców oraz Amnesty International wynikało, że w Armenii łamane są prawa człowieka, a w szczególności ograniczono prawa mniejszości religijnych. Wśród represji i szykan jakie spadały na Świadków Jehowy wymieniane jest akceptowanie przez władze agresji jaka spotyka rodziny Świadków Jehowy, zwłaszcza mężczyzn, którzy odmówili służby wojskowej (chodzi tu także o tolerowaną przez władze działalność grup paramilitarnych), poważne trudności w organizowaniu zgromadzeń (które i tak podlegają kontroli policji), publikowaniu oraz posiadaniu literatury religijnej i otrzymywaniu funduszy z zagranicy⁴¹. Lokalne władze razem z policją i przy „cichym wsparciu” przedstawicieli Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego utrudniają działalność też innych wspólnot religijnych. Świadkowie Jehowy mają duże problemy z wynajęciem budynków na spotkania – niejednokrotnie zgody są im cofane w ostatniej chwili – np. przed zjazdem członków wspólnoty – bez zwrotu zaliczek wypłaconych wcześniej, co skutkuje ponoszeniem strat finansowych. Stosunkowo nieliczne są Sale Królestwa – budowane przez Świadków Jehowy, które służą za miejsca zebrań zboru – bowiem władze miejskie nie udzielają pozwoleń na ich wybudowanie. W miejscach publicznych rozlepiane są plakaty i ulotki z ostrzegawczymi hasłami: „Strzeżcie się

³⁷ Armenia. *For of the freedom...*, s. 3-4.

³⁸ K. Siekierski, *Religia i nacjonalizm...*, s. 46-47.

³⁹ Armenia. *For of the freedom...*, s. 4.

⁴⁰ Unia Europejska ma możliwość kontrolowania czy w Armenii przestrzegane są zasady demokracji, rządy prawa i poszanowanie praw człowieka dzięki podpisanemu z tym krajem porozumieniu o partnerstwie i współpracy, które weszło w życie 1 VII 1999 r. A. Dumała, *Stosunki Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego*, [w:] *Region Kaukazu...*, s. 304, 314.

⁴¹ Wszystkie te represje zostały wymienione przez Ormian starających się o status uchodźcy w Polsce, zob.: Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 31 VIII 2000 r.

Świadków Jehowy”, za które odpowiedzialna ma być organizacja młodzieżowa „Jeden Naród”⁴². Przypadki dyskryminacji związków wyznaniowych w Armenii odnotowuje na bieżąco Forum 18 – norweska organizacja praw człowieka⁴³. Amnesty International podkreślała swoje obawy związane z możliwością wzrostu ataków na Świadków Jehowy, którym sprzyja klimat bezkarności, braku skutecznego ścigania i karania przez wymiar sprawiedliwości sprawców przestępstw wymierzonych przeciwko nim⁴⁴. Należy też wziąć pod uwagę fakt, że w Armenii instytucja ombudsmana powstała stosunkowo późno – na mocy odrębnej ustawy z 19 II 2004 r. – a w początkowej fazie swojej działalności nie miał on pełni przysługujących mu praw⁴⁵. Lęk przed mniejszościami religijnymi, a przede wszystkim niechęć do różnego rodzaju sekt, zaowocowała powołaniem Ośrodka Pomocy i Rehabilitacji ofiar destrukcyjnych kultów; na jego czele stoi Aleksandr Amaryan⁴⁶.

Największe ograniczenie praw Świadków Jehowy miało miejsce w Republice Armenii do 2011 r. Według badań sondażowych z 2007 r. byli oni najbardziej widocznym związkiem wyznaniowym – co ciekawe, respondenci nie wymieniali wtedy w ogóle Ormian katolików, którzy na terenie Armenii mogą poszczycić się dłuższą historią i znacznie większą ilością wyznawców. Większość respondentów wyraziła przekonanie, że przyczyną wszystkich problemów politycznych, społecznych i kulturalnych są „sekcjarze”⁴⁷. Chcąc zmienić nastawienie społeczeństwa Świadkowie Jehowy dbają o to by być widocznymi. Mają własną stronę internetową, starają się być aktywni w mediach – występuje w nich szef ich Public Relation Tigran Harutyunyan⁴⁸. Według Amnesty International Republika Armenii znalazła się w 2007 r. w czołówce krajów o największej dyskryminacji religijnej. W ciągu tego roku odnotowano też najwięcej napaści z pobiciem na Świadków Jehowy. Co jednak najistotniejsze, odpowiednie władze nie podjęły szybkich, bezstronnych i skutecznych dochodzeń w tych przypadkach. Raport ten został zakwestionowany przez rząd Armenii jako niewiarygodny, bowiem oparty wyłącznie na doniesieniach Świadków Jehowy⁴⁹.

⁴² *Armenia. For of the freedom...*, s. 13-14.

⁴³ A. Curanović, *op.cit.*, s. 383.

⁴⁴ *Armenia. For of the freedom...*, s. 14.

⁴⁵ O problemach prawnych związanych z powołaniem ombudsmana w Armenii zob.: Ł. Leszczenko, *Instytucja ombudsmana w państwach poradzieckich. Genez – statut prawny – rozwój*, Warszawa 2011, s. 131-138.

⁴⁶ *В Армении обеспокоены нарастающей активностью сект*, 12 V 2012, <http://www.pravoslavie.ru/53478.html> (16 VI 2016).

⁴⁷ И. Варграм Меликян, Е. Мкртчян, *Религия*, <http://www.ca-c.org/annual/2007/09.shtml> (1 IV 2016).

⁴⁸ *Currently there is no imprisoned conscientious objector*, 4 II 2014, <http://www.religions.am/eng/interviews/currently-there-is-no-imprisoned-conscientious-objector/> (16 VI 2016).

⁴⁹ *Armenia. For of the freedom...*; И. Варграм Меликян, Е. Мкртчян, *op.cit.*

We wszystkich przypadkach łamania praw Świadków Jehowy podkreślane są represje jakie spadają na nich za odmowę służby wojskowej⁵⁰. W styczniu 2004 r. prezydent Armenii Robert Koczarian podpisał ustawę o zastępczej służbie wojskowej, która zezwala ze względu na przekonania religijne na odbycie jej w formie zastępczej. Jednak ci, którzy odmówili noszenia broni zmuszeni byli odsłużyć trzydzieści sześć miesięcy (odbywający w Siłach Zbrojnych Armenii), bądź w czterdzieści dwa miesiące (skierowani do pracy przymusowej odbywanej poza Siłami Zbrojnymi Armenii). Okres służby może zostać skrócony do roku, jeśli wpłacona zostanie suma równa tysiącu minimalnych płac⁵¹. Według nowelizacji tej ustawy z 2006 r. unikanie zastępczej służby wojskowej jest traktowane jako przestępstwo. Świadkowie Jehowy odmawiają jednak pełnienia wszelkich form służby alternatywnej motywując to tym, że są one pochodną ustawodawstwa wprowadzającego powszechną obowiązkową służbę wojskową. W przypadku Armenii argumentują to dodatkowo faktem, że cywilna służba zastępcza jest odbywana pod nadzorem Ministerstwa Obrony (w państwach zachodnich odbywa się ona pod nadzorem Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej). Z powodu odmowy służby wojskowej w 2007 r. ok. 80 Świadków Jehowy czekało w armeńskich więzieniach na procesy. Według szefowej Departamentu Mniejszości Narodowych i Organizacji Religijnych Hranush Kharatyan takie negatywne nastawienie Świadków Jehowy do zastępczej służby wojskowej jest podyktowane chęcią zwrócenia na siebie uwagi organizacji publicznych i międzynarodowych⁵². Ale coraz częściej pojawiają się głosy mówiące, iż wzrost liczby Świadków Jehowy z ich pacyfistyczną ideologią jest bardzo poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Armenii. Pojawiają się bowiem na terenach przygranicznych całe wsie „pacyfistów”. Ludzie nie chcą chwycić za broń, tłumacząc, że są Świadkami Jehowy⁵³.

Z roku na rok coraz więcej Świadków Jehowy pozbawianych było wolności za odmowę służby wojskowej – w 2010 r. trzydziestu pięciu Świadków Jehowy⁵⁴.

⁵⁰ Kwestie dotyczące służby wojskowej w Republice Armenii regulują następujące przepisy prawne: Konstytucja Republiki Armenii, ustawa o obowiązku służby wojskowej z 16 VIII 1998 r., ustawa o przygotowaniu mobilizacyjnym i mobilizacji z 3 III 1999 r., ustawa o alternatywnej służbie wojskowej z 17 XII 2003 r., ustawa o obywatelach, którzy nie przeszli obowiązkowej służby wojskowej z naruszeniem ustanowionego porządku z 17 XII 2003 r. oraz inne ustawy i akty prawne Republiki Armenii.

⁵¹ *Armenia – International Religious Freedom Report 2004*, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State, <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2004/35437.htm> (15 V 2016); *Raport z misji badawczej do Republiki Armenii 4-20 maj 2011*, Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia Urząd do spraw Cudzoziemców, [Warszawa, czerwiec] 2011, s. 88.

⁵² И. Варграм Меликян, Е. Мктрчян, *op.cit.*

⁵³ *Секты угрожают национальной безопасности Армении. Считают участники круглого стола „ГА”*, 30 V 2013, <http://k4500.com/news/3078-sekty-ugrozhayut-nacionalnoj-bezopasnosti-armenii.html> (16 VI 2016).

⁵⁴ *Raport z misji badawczej...*, s. 65.

W 2011 r. skazano na karę więzienia trzynastu Świadków Jehowy, którzy odmówili odbycia służby wojskowej oraz jej formy zastępczej (ośmiu skazanych otrzymało wyrok 30 miesięcy, czterech – 24 miesięcy i jeden – 36 miesięcy⁵⁵). W armeńskich więzieniach miało przebywać w sumie 58 wyznawców Jehowy⁵⁶.

Mimo iż Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał kilka wyroków, w których chronił prawa osób odmawiających pełnienia służby wojskowej ze względu na sprzeciw sumienia (np. sprawa Bayatyan przeciw Armenii⁵⁷ i sprawa Chaczatryan i inni przeciw Armenii⁵⁸), władze Armenii ignorowały jego dyrektywy i osadzały w więzieniach kolejnych Świadków Jehowy za odmowę służby wojskowej ze względów religijnych. Dopiero 8 VI 2013 r. rząd Armenii przyjął zmiany, na podstawie których 25 VII weszły w życie przepisy umożliwiające wprowadzenie służby cywilnej odbywającej się poza kontrolą wojskową. Co jest istotne – zgodnie ze standardami międzynarodowymi okres jej trwania nie może przekraczać 150% długości służby wojskowej (wynosi 36 miesięcy). Do 12 XI 2013 r. ormiańskie władze wypuściły z więzienia ostatnich 14 Świadków Jehowy przetrzymywanych za odmowę odbycia służby wojskowej⁵⁹. Według raportu sporządzonego dla OBWE, w Armenii w latach 2002-2013 skazano za odmowę służby wojskowej ponad 380 Świadków Jehowy⁶⁰.

Do końca 2014 r. z możliwości takiej alternatywnej służby cywilnej skorzystało 126 Świadków Jehowy. Rząd niejednokrotnie przydziela im prace w szpitalach, przy osobach starszych, pracowników socjalnych, listonoszy, czy kierowców

⁵⁵ W Armenii ostateczne uchylanie się od służby wojskowej karane jest pozbawieniem wolności na okres od dwóch do pięciu lat.

⁵⁶ *International Religious Freedom Report for 2011 – Armenia*, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, s. 3-4, <http://www.state.gov/documents/organization/192993.pdf> (18 IV 2016).

⁵⁷ Wahan Bayatyan został skazany na dwa i pół roku więzienia za odmowę służby wojskowej. Po przegraniu procesów przed sądami krajowymi złożył skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który niejednogłośnie orzekł na korzyść Armenii. W związku z tym sprawę przekazano przed Wielką Izbę, która 7 VII 2011 r. orzekła, że Armenia naruszyła w tym przypadku prawo do wolności sumienia, *Armenia*, „Rocznik Świadków Jehowy” 2012, s. 34-35.

⁵⁸ Dnia 27 XI 2012 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał pozytywne orzeczenie w sprawie 17 Świadków Jehowy, wobec których władze Armenii rozpoczęły postępowanie karne w związku z odmową odbycia służby zastępczej pod nadzorem władz wojskowych. Armenia musiała wypłacić im odszkodowanie (112 000 euro) i pokryć koszty procesu, *Армения заплатит „Свидетелям Иеговы” более 100 тысяч евро*, 8 V 2013, <https://lenta.ru/news/2013/05/08/pay/> (16 VI 2016); *Armenia*, „Rocznik Świadków Jehowy” 2014, s. 30.

⁵⁹ *Armenia z powodzeniem wprowadza alternatywną służbę cywilną*, 5 II 2015, <https://www.jw.org/pl/wiadomo%C5%9Bci/sytuacja-prawna/regiony/armenia/program-alternatywnej-sluzby-cywilnej> (1 IV 2016); *Armenia*, „Rocznik Świadków Jehowy” 2014, s. 30.

⁶⁰ *Religious freedom concerns in Armenia statement by the European Association of Jehovah's Christian Witnesses for the OSCE Human Dimension Implementation Meeting, Warsaw, 23 September to 4 October 2013*, <http://www.osce.org/odihr/105766?download=true> (16 VI 2016).

w odległych rejonach kraju. Nie zniechęca ich to jednak, bowiem dzięki temu mogą wypełniać też działalność ewangelizacyjną⁶¹. Świadkowie Jehowy sumiennie wykonują swoje obowiązki, co przysparza im sympatii w środowisku pracy⁶².

Organizacja Human Rights Watch w swoim raporcie z 2015 r. podkreśliła, że w Armenii po raz pierwszy od 1993 r. nie występują przypadki więzienia Świadków Jehowy za odmowę służby wojskowej⁶³.

O tym, że obecność w Armenii innych kościołów i związków wyznaniowych wzbudza negatywne uczucia u Ormian świadczy wypowiedź katolika Karekina I, który w czasie II Europejskiego Kongresu Ekumenicznego, jaki w 1997 r. odbył się w Austrii, prosił aby bogate Kościoły Zachodu nie wysyłały więcej swoich misjonarzy do jego ojczyzny⁶⁴.

Z opublikowanego w listopadzie 2010 r. raportu Amerykańskiego Departamentu Stanu, dotyczącego wolności wyznania, można się dowiedzieć, że rząd Armenii generalnie nie egzekwuje istniejących oficjalnie restrykcji dotyczących wolności wyznania. Odnotowano nadużycia i objawy dyskryminacji ze strony społeczeństwa, które odnoszą się do przynależności, wierzeń, lub praktyk religijnych. W sporządzonym rok później raporcie szczególne łamanie praw ma miejsce w przypadku Świadków Jehowy – zwłaszcza jeśli chodzi o kwestie odmowy służby wojskowej⁶⁵.

Według raportu sporządzonego przez Europejską Komisję przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji sytuacja mniejszości religijnych w Armenii w latach 2007-2011 znacznie się poprawiła⁶⁶. Jednak zdaniem niektórych obserwatorów w Armenii, społeczeństwo nadal przejawia negatywne nastawienie do wszystkich mniejszości religijnych, co jest wyrazem ogólnie pojmowanego „strachu przed obcymi”. Swoją zasługę mają w tym też media, które w swych publikacjach i audycjach przyklejają grupom religijnym innym niż OKA metkę „sekt”. W 2012 r. media rozpętały istną nagonkę na Świadków Jehowy, publikując nieprawdziwą informację, że sprawcą brutalnego mordu na rodzicach, jaki miał miejsce w mieście Sewan, był jeden z „braci”. Jeden z wyemitowanych reportaży nazywał ich „okrutnymi, bezwolnymi katami Jehowy” oraz nawoływał do używania przemocy wobec nich⁶⁷.

W działaniach przeciwko sektom aktywnie angażują się duchowni OKA, którzy przewodniczą wystąpieniom ludności przeciwko członkom innych związków

⁶¹ *Armenia z powodzeniem...*; *Armenia*, „Rocznik Świadków Jehowy” 2015, s. 30-31.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Human Rights Watch. World Report 2015: Armenia*, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/armenia> (18 IV 2016).

⁶⁴ M. Kropidłowski, *Ormiański Kościół Apostolski*, <http://www.magazyn.ekumenizm.pl> (18 IV 2016)

⁶⁵ *International Religious Freedom Report for 2011...*, s. 3-4.

⁶⁶ *Raport z misji badawczej...*, s. 64.

⁶⁷ *Kłamstwa w Armenii*, „Rocznik Świadków Jehowy” 2012, s. 28-29.

wyznaniowych. Szczególnie jest to widoczne w mniejszych miejscowościach – przykładem mogą być wydarzenia z 9 X 2011 r., kiedy w wiosce Ghazanchi w północnej Armenii miejscowy duchowny nie tylko zakazał działalności misyjnej przedstawicielowi Świadków Jehowy, ale również zniszczył wszystkie jego broszury⁶⁸. Z drugiej jednak strony wiele osób działających na rzecz uświadamiania społeczeństwu zagrożeń jakie niosą dla państwa armeńskiego działania sekt podkreśla, że te ostatnie prowadzą kampanię mającą na celu kompromitację duchowieństwa OKA⁶⁹.

Kwestia mniejszości religijnych wykorzystywana jest też w walce politycznej – opozycja krytykuje polityczną rolę i pozycję jaką w polityce odgrywa Ormiański Kościół Apostolski. Szczególne natężenie ma to w okresie przedwyborczym. Przed wyborami parlamentarnymi w 2012 r., szef rządzącej w Parlamencie Republikańskiej Partii Armenii publicznie powiedział, że sekty są dla Armenii bardziej niebezpieczne niż zagrożenie wojną ze strony Azerbejdżanu. Inny członek parlamentu Howhannes Sahakyan podkreślił, że najbardziej destrukcyjną dla Armenii politykę prowadzą Świadkowie Jehowy. Zasiadająca w parlamencie Mkrtich Minasyan domagała się nawet zakazania im działalności. Sekretarz Rady Bezpieczeństwa Narodowego Artur Baghdasaryan zapowiedział utworzenie komisji międzyresortowej do pracy nad strategią walki z sektami. Szef Departamentu do Spraw Mniejszości Narodowych i Organizacji Religijnych Vardan Asatryan w udzielonym 3 VIII 2011 r. wywiadzie mówił o niebezpieczeństwach płynących z aktywnego nauczania Świadków Jehowy na ulicach armeńskich miast, opowiadając się za ograniczeniem tej ich działalności do wydzielonych im obszarów⁷⁰.

Odpowiedzią na to były emitowane przez wiele stacji telewizyjnych programy publicystyczne, w których w czasie dyskusji reprezentanci OKA i inni uczestnicy określali członków mniejszości narodowych jako wrogów kraju i narodowej jedności⁷¹. Wyraźnie widać, że Ormianie traktują różnorodność religijną jako zagrożenie dla jedności etnicznej. Hranush Kharatyan – antropolog społeczny z Uniwersytetu w Erywanii – uważa, że głównie ze względu na działalność OKA odnotowuje się stosunkowo mały wzrost aktywności religijnej młodzieży w innych związkach religijnych oraz sektach. Największymi osiągnięciami w zdobywaniu neofitów mogą się poszczycić Świadkowie Jehowy⁷². Według danych z 2014 r. w sektach działa 15% ludności Armenii, a 11,5 tys. z prawie trzymilionowego

⁶⁸ *International Religious Freedom Report for 2011...*, s. 7.

⁶⁹ *Секты угрожают...*

⁷⁰ *International Religious Freedom Report for 2011...*, s. 5.

⁷¹ *Report on International Religious Freedom – Armenia*, 17 XI 2010, United States Department of State 2010, <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/148908html> (5 IV 2016).

⁷² H. Kharatyan, *Religion and the Secular State in Armenia*, s. 80, <http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Armenia.pdf> (1 IV 2016).

kraju stanowią czynni (czyli ewangelizujący) Świadkowie Jehowy⁷³. Świadkowie Jehowy mogą poszczycić się osiągnięciami w pozyskiwaniu nowych wyznawców dzięki bardzo atrakcyjnym metodom działania – np. organizowanie darmowego kursu języka obcego, czy komputerowego, darmowych badań lekarskich, kursów psychologicznych zwiększających poczucie wartości, czy też pozwalających na lepsze poznanie płci przeciwnej. Dla młodzieży szczególnie atrakcyjne są organizowane przez nich kursy tańca, czy też „imprezy klubowe”⁷⁴. Patrząc chociażby na te wymienione powyżej metody pozyskiwania członków, trudno jest jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy wstąpienie do sekty jest w pełni niezależnym i samodzielnym wyborem jednostki, stojącej wobec różnego rodzaju technik manipulacji.

Według doniesień z 2016 r. sytuacja Świadków Jehowy od wprowadzenia w 2013 r. alternatywnej cywilnej służby wojskowej znacznie się poprawiła. Nie siedzą już w więzieniach, ale nadal spotykają się z dyskryminacją, nie dostają zgody na budowę Sal Królestwa (w 2013 r. biuro burmistrza Erywania odmówiło budowy trzech, motywując to obawą o „sprzeciwy sąsiadów”⁷⁵), celnicy nakładają ogromne podatki na sprowadzaną przez nich literaturę religijną, zaś ich przeciwnicy szerzą w mediach oszczerstwa pod ich adresem⁷⁶. Problemy pojawiają się także w szkole, gdzie obowiązkowe jest nauczanie historii OKA i gdzie zajęcia zaczynają się od modlitwy. Nauczyciele nie chcą być tolerancyjni wobec sprzeciwu Świadków Jehowy uczestniczenia w nich⁷⁷.

OKA zależy na pozyskaniu młodzieży do walki z sektami. Dnia 9 IX 2013 r. na konferencji prasowej duchowny OKA Komitas Hovnanyan wraz z liderem organizacji Wielka Liga Młodzieży wystąpił przeciwko mniejszościom religijnym, twierdząc, że w Armenii jest ponad 215 sekt, które otrzymują miliony dolarów z zagranicy w celu zniszczenia Armenii⁷⁸.

Działalność Świadków Jehowy stała się ostatnim czasem tematem obrad różnego rodzaju „okrągłych stołów”, które poświęcone są zagrożeniu bezpieczeństwa

⁷³ *Jehovah's Witnesses and Armenia...*

⁷⁴ *Ibidem.*

⁷⁵ *Armenia 2013 International Religious Freedom Report*, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, s. 3, <http://www.state.gov/documents/organization/222399.pdf> (18 IV 2016).

⁷⁶ *Armenia – podstawowe informacje*, 13 IV 2016, <https://www.jw.org/pl/wiadomo%C5%9Bci/sytuacja-prawna/regiony/armenia/swiadcowie-jehowy-informacje/> (16 VI 2016); *BTI 2016 Armenia Country Report*, s. 6, https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2016/pdf/BTI_2016_Armenia.pdf (16 VI 2016).

⁷⁷ *Currently there is no imprisoned conscientious objector*, 4 II 2014, <http://www.religions.am/eng/interviews/currently-there-is-no-imprisoned-conscientious-objector/> (16 VI 2016).

⁷⁸ *Armenia 2013 International Religious Freedom Report*, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, s. 6, <http://www.state.gov/documents/organization/222399.pdf> (18 IV 2016).

narodowego w Armenii. Biorą w nich udział przedstawiciele świata nauki, duchowni, politycy, działacze społeczni. Na spotkaniu jakie odbyło się we wrześniu 2011 r. zwrócono uwagę, że pod przykryciem głoszenia słowa bożego Świadkowie Jehowy dążą do uzyskania politycznych wpływów i zaczynają składać wnioski do agencji rządowych i spółek telewizyjnych. Wykazano obawy, że w nadchodzących wyborach parlamentarnych w 2012 r. mogą oni zaangażować się politycznie, co jest bardzo prawdopodobne wobec udziału różnego rodzaju sekt w „kolorowych rewolucjach” w Gruzji i na Ukrainie. Świadkowie Jehowy są niebezpieczni również dlatego, że posiadają wsparcie „sił z Zachodu” oraz organizacji broniących praw człowieka⁷⁹.

Dnia 2 X 2014 r. w Erywaniu miały miejsce obrady okrągłego stołu dotyczące *Roli sekt w geopolitycznych, kulturowych i politycznych procesach*. Z wypowiedzi ekspertów z Armenii, Ukrainy i Serbii wynikało, iż obarczają oni winą za rozprzestrzenianie się sekt w swoich krajach Zachód oraz Stany Zjednoczone, które finansują je po to, aby zniszczyć wszystkie prawosławne i chrześcijańskie kościoły zachowujące tożsamość narodową. Strona ormiańska posunęła się nawet do stwierdzenia, iż amerykańska promocja sekt ma na celu destabilizację sytuacji geopolitycznej w regionach bliskich Rosji⁸⁰. Przewodniczący Ormiańskiego Komitetu Rodziców Arman Boshyan powiedział: „Dziś w kraju pod pozorem różnych europejskich organizacji zajmujących się prawami człowieka istnieją sekty, które promują różne perwersje, homoseksualizm i pedofilię, które niszczą instytucję rodziny”⁸¹.

Przewodniczący organizacji społecznej „Front dla zachowania wartości narodowych” Sewan Aghajanyan na konferencji prasowej zorganizowanej 1 IV 2015 r. oświadczył, że Świadkowie Jehowy są zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego Armenii, bo nie uznają konstytucji tego kraju i nie podlegają instytucjom państwowym. Zaś szef Ruchu Socjalistycznej Armenii dodał, że obecnie w Armenii doszło do absurdu, bowiem tylko za to, że przed stoiskiem Świadków Jehowy odmówił modlitwę *Ojcze nasz* i zapalił świece, został pociągnięty do odpowiedzialności administracyjnej⁸².

⁷⁹ *Секты угрожают...*

⁸⁰ Specjaliści z Centrum Informacji Kryminalnej rosyjskiego MSW już na początku lat 2000 twierdzili, że inwazja zagranicznych sekt i kultów była ściśle zaplanowana i była jednym z elementów wojny psychologicznej z Rosją, mającej na celu destabilizację państwa. Zaś w zatwierdzonej w 1997 r. przez B. Jelcyna doktrynie bezpieczeństwa narodowego, jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego wymieniono działalność sekt. G. Górny, *op.cit.*, s. 56.

⁸¹ *Деятельность иностранных НПО и религиозных сект в Армении должна быть запрещена – эксперты*, 22 X 2014, <http://armenian-church.livejournal.com/23423.html> (1 IV 2016).

⁸² *Представители ОО: Свидетели Иеговы – серьезная угроза для Армении*, 1 IV 2015, <http://www.tert.am/ru/news/2015/04/01/ehovas-witnesses/1634248> (25 VI 2016).

Nowe ruchy religijne odnoszą sukcesy w społeczeństwach, w których grupy, a zwłaszcza jednostki odczuwają stany zagrożenia i egzystencjalnej niepewności, mają poczucie społecznego odrzucenia. Roztaczają one – tak też robią Świadkowie Jehowy – przed przyszłymi członkami wizję zaspokojenia szerokiego spektrum ich potrzeb (materialnych, społecznych, emocjonalnych). Rosnąca popularność sekt – w tym i Świadków Jehowy jest konsekwencją dysonansu między rosnącymi potrzebami a brakiem możliwości ich zaspokojenia. Sami Świadkowie Jehowy przyznają, że powodem, dla którego wielokrotnie przychodzą do tych samych ludzi – chociaż nie okazywali oni im zainteresowania – jest fakt, że warunki życiowe poszczególnych osób się zmieniają i przy następnej wizycie reagują pozytywnie⁸³. Należy też pamiętać o spustoszeniu jakie w społeczeństwie armeńskim uczynił okres komunizmu – z jego walką z religią. Efektem tego jest słaba znajomość wśród Ormian zasad wiary i funkcjonowania Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego. To bardzo ułatwia działanie Świadkom Jehowy. Potwierdzają to słowa byłego członka Świadków Jehowy: „Towarzystwo kalkulowało, zresztą słusznie, że ów brak odpowiedniej wiedzy o Bogu i szeroko rozpowszechniona w chrześcijaństwie akceptacja półprawd mogłaby pomóc im w pozyskaniu rzesz mężczyzn i kobiet”⁸⁴. Ludzie nie utrzymują kontaktów z Kościołem – w OKA nie ma obowiązku cotygodniowego uczestniczenia w nabożeństwie. Według badań przeprowadzonych w 2013 r. przez Caucasus Research Resource Centers (CRRC) ponad 60% Ormian podkreślających duże znaczenie religii w ich codziennym życiu, uczęszcza na nabożeństwa tylko od święta, lub jeszcze rzadziej⁸⁵. Tymczasem Świadkowie Jehowy sami przychodzą do ludzi i nauczają w ich domach.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne i społeczne funkcjonowania w Armenii różnych sekt – w tym i Świadków Jehowy, nie można pomijać różnorodności postaw wobec tego zjawiska. Tak jak różni są ludzie, tak różna bywa interpretacja tego, w jakim zakresie funkcjonowanie sekt powinno spotkać się ze społeczną tolerancją. Przy czym należy pamiętać, że tolerancja jest ściśle związana z ideą wolności, której kres winien nastąpić, gdy postawa czy zachowanie innych stają się społecznie szkodliwe. Dlatego aby móc być tolerancyjnym wobec innych należy poznać ich dogłębnie. Władze Republiki Armenii wraz z Katolikiem powinny zjednoczyć siły w prowadzeniu akcji informacyjnej na temat Świadków Jehowy – ich historii, doktryny, międzynarodowych powiązań (w tym z masonerią) oraz metod działania. Prawdopodobnie przyniosłoby to więcej korzyści

⁸³ Świadkowie Jehowy *zjednoczeni w spełnianiu woli Bożej na całym świecie (Jehovah's Witnesses – unitedly doing God's will worldwide)*, New York 1988, s. 17.

⁸⁴ W. J. Schnell, *Thirty Years a Watchtower Slave*, Grand Rapids 1956, s. 19.

⁸⁵ *BTI 2016 Armenia Country Report*, s. 6, https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2016/pdf/BTI_2016_Armenia.pdf (16 VI 2016).

niż dotychczasowe ich działania skierowane przeciwko tej sekcie. W państwie demokratycznym, w którym istnieje prawnie chroniona wolność religijna każda „sekta”, której działalność nie stanowi zagrożenia dla innych, nie może być dyskryminowana ze strony organów państwowych czy samorządowych.

Summary

Renata Król-Mazur

Jehovah's Witnesses as the most persecuted sect in Armenia

In the paper the author discusses the issues related to the persecution of Jehovah's Witnesses by the authorities of the Republic of Armenia and the Armenian Apostolic Church, which enjoys the status of the national church. In Armenia Jehovah's Witnesses are commonly perceived as a „particularly negative sect”. Due to their refusal to perform military service (which is important in the situation of the still not resolved conflict over Nagorno-Karabakh) they are treated as traitors to their own nation. The registration application of Jehovah's Witnesses was rejected by the authorities fifteen times and despite the final success with the registration they still face numerous obstacles which makes it hard to exercise their faith openly.

The author's intention is to raise awareness to the fact that Armenians still demonstrate a negative attitude to all religious minorities, as the reflection of the generally prevailing „fear of strangers”. The actions of local TV channels broadcasting current affairs programs in which minorities are shown as enemies to the country and the national unity, can also be blamed. Social attitudes explicitly indicate that for Armenians religious diversity constitutes a threat to the ethnic unity. Papers devoted to the freedom of religion published before 2015 show that Jehovah's Witnesses were the ones particularly persecuted. The blame for such a situation lies to a large extent with the clergy of the Armenian Apostolic Church who encourage locals to defend the national church. The issue of religious minorities is also used in the political struggle. According to some leading Armenian politicians Jehovah's Witnesses run the policy which is most destructive for Armenia. The blame for the spread of sects in Armenia is put on Western European countries and the United States of America which are believed to finance sects with the intention to destroy all Orthodox Christian churches that preserve national identity. It is widely believed that America supports sects as it is interested in destabilization of geopolitical situation in the regions close to Russia. The author also tries to find an answer to the question why, despite such unfavorable conditions, Jehovah's Witnesses in Armenia keep gaining more followers at an increasing rate.

Renata Król-Mazur – dr historii, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego